

جامی می‌فرماید:

زد به جهان نوبت شاهنشاهی

کوکبۀ فقیر عبیداللہی

آنکه ز حریت فقیر آگهست

خواجۀ احرار عبیداللہست

آنطور که از بررسی آثار خواجۀ احرار و آثار کسانی که از وی به نحوی یاد کرده‌اند، یا سخنی از وی نقل نموده‌اند - همچون جامی و کاشفی و میرعبدالاول نیشابوری - برمی‌آید، خواجۀ احرار در عرفان بیش از همه پیرو و معتقد معارف و مکاشفات شیخ اکبر، محیی‌الدین ابن‌العربی و حضرت مولانای روم است و کمتر سخنی از وی نقل شده که در آن از معارف ابن‌عربی و ابیات شورانگیز مولانای روم دیده نشود. آثار به اثبات رسیده از خواجۀ احرار سه رسالۀ فقرات، والدیه و حورائیه است. بحث در تحلیل مطالب این رسائل مفصل است، اما رئوس مطالب رسالۀ فقرات شرح و بسط اصطلاحات عرفانی - بخصوص مکتب ابن‌عربی -، شرح مقامات تصوف از روی مکاشفات خویش و معارف مولانا و ابن‌عربی، بیان و شرح اصول طریقت نقشبندیه، مراحل سیر و سلوک الی‌الله، شرح عرفانی آیات و احادیث، ویژگی‌های پیر و مرید و ارشاداتی برای مریدان و فرزندان است. رسالۀ فقرات از میان آثار احرار بیشتر از همه مورد توجه پیروان وی در طریقت نقشبندیه و سایر طریقه‌ها قرار گرفته و منبع اکثر آثار تألیف شدهٔ نقشبندیان بعد از وی قرار گرفته است. جامی در نفحات الانس از آن استفاده‌ها کرده و امام ربّانی، مجدد الف ثانی، در مکتوبات خود از آن بهره‌ها برده است. رسالۀ والدیه را - همانطور که از نام آن پیداست - خواجۀ احرار به خواهش پدر بزرگوارش در بیان معارف و سخنان اهل‌الله جهت وصول به مقامات علیّه و حصول علوم حقیقیه تألیف کرده است و حورائیه وی، شرح رباعی اسرارآمیز شیخ ابوسعید ابوالخیر است که در تکمیل شرح سایر شارحان آن همچون میرقاسم انوار و مولانا یعقوب چرخ‌نگاشته شده است.

تبع در آثار و احوال خواجۀ احرار سابقه‌ای دیرینه دارد و محققانی از سایر نقاط، آثار وی را تصحیح و به چاپ رسانده‌اند. اما در این چند دههٔ اخیر دکتر سیدعارف نوشاهی،

دربارهٔ رسائل خواجۀ احرار

فرهاد احراری

(هرات، افغانستان)

رسائل خواجۀ احرار (فقرات، والدیه و حورائیه)، خواجۀ عبیدالله احرار (۸۰۶-۸۹۵ هـ)، با تصحیح و مقدمه: دکتر عارف نوشاهی، ناشر: انتشارات احراری (هرات، افغانستان)، نوبت چاپ: اول (اگست ۲۰۱۵ م)، تیراژ: ۵۰۰ جلد، ۲۴۰ صفحه

خواجۀ ناصرالدین عبیدالله بن محمود چاچی، معروف به خواجۀ احرار، عارف و صوفی پرآوازهٔ قرن نهم هجری است که آوازهٔ بزرگی و عظمت مقام عرفانی‌اش اقصی نقاط عالم را دربرگرفته است و بسیاری از شخصیت‌های علمی و عرفانی و پادشاهان و متنفذین زمان وی و پس از وی سر نیاز بر آستانش فروآورده‌اند و ربقۀ ارادت وی در گردن نهاده‌اند که از برترین آنان می‌توان مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی هروی (۸۱۷-۸۹۸ هـ) را نام برد.

در تصوف، طریقت خواجۀ احرار طریقهٔ نقشبندیه است و جایگاه وی در سلسلهٔ مشایخ این طریقت بس بلند است و او را با لقب قطب‌الطریقه یاد کرده‌اند. وی در تصوف نوآوری بس شگرف نموده است؛ یعنی جمع فقر و پادشاهی. همچون مشایخ دیگر گوشه‌نشینی اختیار نکرده، بلکه تمام همتش را در جهت خیر رساندن به مسلمانان و هدایت حاکمان و پادشاهان و در امان نگهداشتن مردم از جور آنان به کار برده و ثروت عظیمش را صرف این راه نموده است و این مصروفیت در امور دنیوی نه تنها مزاحم شغل باطنی‌اش نشده و صدمه‌ای به فقر حقیقی‌اش وارد نساخته، بلکه تقویت‌کنندهٔ آن نیز بوده است. او با این سیرت و شیوۀ سلوک خویش، راه نوی در پیش پای سالکان طریقت نهاده است.

فقرات و والدیه انجام شده است. این نسخه به خط مخفی بن عبدالجلیل در چند ماه قبل از رحلت خواجه احرار در سال ۸۹۵ هـ در سمرقند کتابت شده است و هم اکنون در بخش ایاصوفیای کتابخانه سلیمانیه استانبول نگهداری می‌شود. تصحیح رساله والدیه و حورائیه بر اساس نسخه‌ای شامل مجموعه آثار خواجه احرار و جامی صورت گرفته است. این مجموعه در سال‌های ۸۷۷ و ۸۷۸ هـ کتابت شده است. رساله والدیه این مجموعه توسط یکی از مریدان خواجه احرار در مدرسه ایشان در سمرقند کتابت شده و به احتمال زیاد از نظر خواجه گذشته است. این مجموعه هم اکنون در بخش حمیدیة کتابخانه سلیمانیه استانبول نگهداری می‌شود.

مجموعه رساله‌های احرار با چاپ و صحافتی در خور در ماه اگست ۲۰۱۵ توسط انتشارات احراری در شهر هرات - که پیوسته تاریخ و فرهنگ و عرفان این شهر متأثر از خواجه احرار بوده است - به زیور چاپ درآمده است.

محقق و نسخه‌شناس و کتاب‌شناس پاکستان و شبه‌قاره در این زمینه از دیگران گوی سبقت ر بوده است و سال‌هایی از عمرش را صرف شناسایی و معرفی آثار خواجه احرار و شرح احوال وی نموده است و آثار ارزشمندی به صورت کتاب و مقاله به یادگار گذاشته است. این اثر اخیر (مجموعه رساله‌های احرار) نیز به همت وی شکل گرفته و در ادامه کارهای قبلی‌اش قرار می‌گیرد و از چند جنبه بر کارهای قبلی و کارهای سایر محققانی که آثار احرار را به چاپ رسانده‌اند برتری آشکار دارد. مهم‌ترین برتری، منابع استفاده شده در این اثر یعنی نسخ خطی‌ای است که اساس تصحیح و چاپ این مجموعه رساله‌ها قرار گرفته است. محققان قبل از وی بیشتر از نسخ کتابت شده در یک قرن یا چند قرن بعد از خواجه احرار بهره برده‌اند، ولی این اثر بر اساس قدیمی‌ترین نسخ موجود از زمان حیات خواجه که تا کنون کمتر کسی از وجود آنها خبر داشته، استوار است. تصحیح رساله فقرات بر اساس نسخه ۱۵۸ برگی شامل

* * *

جامع التواریخ

(تایخ مبارک غازی)

جلد اول

تألیف

رشیدالدین فضل‌الله همدانی

(درگذشته ۷۷۸ هـ.ق)

تصحیح و تدوین

محمد روشن مصطفی موسوی